

HVA-documentatie, Indonesië, Ethiopië

INVENTARIS

NEHA-Bijzondere collecties 640

A1 Papieren en documentatie over de HVA

- 1 Maatschappij
  - a. Oprichtingsacte van de NV Handelsvereniging Amsterdam, verleden voor notaris J.G. Pouw op 23.12.1878, afschrift.
  - b. Brief aan cargadoorsfirma Wed. J. van Wesel & Zn met de verzekering dat de HVA van haar diensten gebruik zal maken zolang de heren Reineke en Stumpler of hun naaste familieleden deel uitmaken van die firma, 11.01.1879.
  - c. Afschrift van de acte van 09.09.1884 waarbij Hendrik Reineke (directeur HVA), Wilhelm Wille en Victor Ernst Gans (vertegenwoordigers van HVA in Indië) elkaar decharge verlenen voor de liquidatie van gezamenlijke handelsfirma's in Amsterdam, Batavia en Soerabaia na 01.01.1879.
- 2 Hoofdkantoor HVA, Nieuwezijds Voorburgwal 162
  - a. Uittreksel uit boedelscheiding na overlijden van Claudius Henricus van Herwerden Jzn van 06.06.1849 waarbij Amsterdam sectie F 1886-1887 en 1910-1912 worden toebedeeld aan zijn zoon Claudius Henricus.
  - b. Uittreksel uit boedelscheiding na overlijden van Claudius Henricus van Herwerden van 28.09.1859 waarbij Amsterdam sectie F 1886-1887 en 1910-1912 worden toebedeeld aan zijn moeder, Aletta Johanna Meyboom.
  - c. Uittreksel uit de perceelsgewijze kadastrale legger t.a.v. F 1887 en F 1911-1912, 1886.
  - d. Huurcontract voor een jaar voor suikerwerker G. Agterberg voor huis met pakkelder sectie F 1911, ingaande 01.05.1887.
  - e. Uittreksel uit het kadastrale plan t.a.v. F 1886-1887 en 1910-1912, 06.07.1887.
  - f. Kwitantie door J.J. Bakker en D.P. Bakker, kinderen van A.J. Meyboom, voor HVA voor de koopsom van sectie F 1911 en 1912, 17.11.1887.
  - g. W.F.H. Oldewelt, "Spuistraat 119, het woonhuis van Cornelis Anthonisz", uit Jaarboek Amstelodamum 39 (1942), 8-10. Het pand is ca. 1909 aangekocht door HVA.
- 3 Documentatie
  - a. "Enkele notities inzake de suikerondernemingen Djatiroto, Semboro, Goenoengsari en Betadoeng t.g.v. het bezoek van de Gouverneur-Generaal op 22.03.1939", met naschrift over oorlogsschade, Soerabaja 30.10.1947, stencil.
  - b. "Algemene gegevens HVA-Ethiopia", Amsterdam 05.02.1964, stencil.
  - c. "Metahara sugar estate: from unproductive plain to economic development", september 1968, brochure.
  - d. "Some facts about the Wonji and Shoa sugar estates", januari 1969, brochure.
  - e. *Some facts about the Wonji and Shoa sugar estates* (March 1971), brochure.
  - f. "Bestuur HVA dwingt oppositie op de knieën", uit Elseviers Weekblad van 29.07.1972.
  - g. "H.V.A. moet deel suikerbelangen in Ethiopië aan regering afstaan", Kopie uit *Het Financieel Dagblad* van 04.02.1975.
  - h. "The HVA Group of Companies", ca 1976/77, brochure.
  - i. "The HVA Group of Companies: tropical fruit processing", ca 1976/77, brochure.
  - j. "Studie samenwerking HVA/Adriaan Volker" uit De Telegraaf van 06.06.1978.
  - k. Louwrens Jordaan, "HVA bijna honderd jaar. Onzekerheid of eeuwfeest ooit wordt gevierd" uit Algemeen Dagblad van 09.06.1978.

1. “Herdenkingsbijeenkomst 100 jaar HVA” Amsterdam 05.01.1979, brochure.
- 4 Medaille, aangeboden door de HVA ter herinnering aan de bevrijding van de suikerfabriek Djatiroto op 22.07.1947.
Tijdens de Eerste Politionele Actie bezetten leden van het Corps Mariniers op 22.07.1947 de suikeronderneming Djatiroto en maakten de door de Tentara Negara Indonesia aangebrachte springladingen onschadelijk. De directie van HVA liet de Gooise schilder Dooyewaard dit vastleggen in een schilderij, dat aangeboden werd aan het Corps Mariniers in Rotterdam. Naar dat schilderij werden penningen geslagen die 25.03.1950 uitgereikt werden aan de deelnemende mariniers.
- 5 HVA informatiemappen (kopie)
a. “Toekomst in Ethiopië. Nuttige gegevens en wenken voor stafpersoneel dat naar Ethiopië wordt uitgezonden.” Samengesteld op het HVA hoofdkantoor in Amsterdam.
Dit exemplaar geeft algemene informatie over het leven in Ethiopië en is opgesteld in 1968 (gezien de beschrijving van de onderneming Metahara die toen werd opgebouwd) en in september 1971 uitgereikt aan Angela Cordes, voordat zij in oktober van dat jaar als onderwijzeres naar Ethiopië vertrok. Er zijn enkele handgeschreven correcties in aangebracht, met name een opmerkelijke inflatiecorrectie van 20%.
b. Informatiekaart die Angela Cordes ontving toen ze in oktober 1971 arriveerde op de onderneming Metahara. Deze kaart geeft gedetailleerde informatie over het leven en de regels op de onderneming.
- 6 Uitnodiging voor E.R. van Slooten voor de opening van de Metahara suikerfabriek.
De opening werd verricht door keizer Haile Selassie op 6 november 1969. Het uitnodigingsboekje bevat overzichtelijke informatie over de activiteiten en investeringen van de HVA in Ethiopië tot dat moment. Er is tevens een aparte uitnodiging voor het openingsfeest in de Metahara Club dat dezelfde avond (en nacht) was georganiseerd.
- 7 HVA Metahara Sugar Estate. Informatie (incl. plattegrond) over de onderneming voor de Nederlandse 'Kerstgasten' in 1974.
Vrijwel ieder jaar was er een speciale 'Kerst(charter)vlucht' met familie en vrienden uit Nederland. Soms gebeurde dat samen met de Duitse gemeenschap, soms met alleen de Nederlanders in Ethiopië. Van deze Kerstvluchten werd veel gebruik gemaakt, zodat het tijdens Kerst en oud- en nieuwjaar altijd druk en gezellig was op de ondernemingen. Sommige (groot)ouders kwamen vrijwel ieder jaar op bezoek. De gasten bleven zo'n 3-4 weken en er werden veel activiteiten voor ze georganiseerd, zoals rondleidingen over de onderneming en door de fabriek.
- 8 “Het Suikerklontje”, 2 april 1974.
Een exemplaar van het schoolblad van de Nederlandse lagere school voor de suikerondernemingen Wonji-Shoa. Ook de lagere Nederlandse school op de onderneming Metahara had een eigen schoolblad, 'Het Zwijntje'.
- 9 Lidy Wiedijk, “Suikerriet”. Drukkerij Antoine Geertruidenberg, 1980, 34 p.
Dit is een kopie van een privé uitgave uit 1980. De schrijfster woonde enkele jaren op de suikeronderneming Metahara als echtgenote van de meet- en regeltechnicus Jan Wiedijk. De korte verhalen en gedichtjes gaan over het dagelijkse leven op de onderneming.
De illustraties in deze uitgave zijn gemaakt door Hans van de Broeke die eveneens enkele jaren op Metahara woonde als echtgenote van de machinist Piet van de Broeke.
- 10 Adriaan Goedhart, “Eerherstel voor de plantage: uit de geschiedenis van de Handelsvereniging 'Amsterdam' (HVA) 1879-1983”. Uitg. Albin Alphen a/d Rijn, 1999, 368 p.
Adriaan Goedhart (geb. Magelang 10.02.1923; overl. Deventer 12.11.2000) werkte vrijwel zijn hele leven voor de HVA en was directeur van dat bedrijf tijdens de onteigening en nationalisatie van de ondernemingen in Ethiopië en de periode van neergang daarna.
- 11 “Pleidooi voor de Plantage” uit De Haagsche Courant, 9 oktober 1999
Een recensie van het boek “Eerherstel voor de plantage”.
- 12 René van Slooten, “Tsahai' Zonnebeelden uit het Rijk van de Leeuw van Juda”. Uitg. Stadsdrukkerij Amsterdam. 2e druk, 2001, 142 p.

René van Slooten (geb. Eindhoven 20.11.1944) werkte van 1967 tot 1976 voor de HVA in Ethiopië. Hij heeft op de drie suikerondernemingen gewerkt, en ook enige tijd op het hoofdkantoor in Addis Ababa. Hij was nauw betrokken bij de aanleg van de suikeronderneming Metahara en bij de eerste survey van de koffieplantage in Wush Wush, waar de HVA een theeplantage wilde aanleggen. Daardoor was hij een van de weinige Nederlanders die werkervaring heeft opgedaan op alle HVA activiteiten in Ethiopië. Dit boekje bevat tien korte verhalen over het dagelijkse leven op de ondernemingen van de HVA en over zijn reizen in het land.

Na zijn vertrek uit Ethiopië werkte Van Slooten nog ruim een half jaar op de suikeronderneming Mtibwa in Tanzania, voor een survey van het productieproces i.v.m. een kredietaanvraag voor modernisering van de fabriek.

- 13 “De Ethiopische suikerjaren eindelijk op papier” uit De Haagsche Courant 28 juli 1999
Interview met René van Slooten, de schrijver van het boekje 'Tساهai'.
- 14 Elly van Wijmen, “Koerier voor Addis Ababa”. Uitg. Ploegsma Amsterdam, 1974, 144 p.
Met aantekeningen in hs van René van Slooten.
Dit boek heeft als hoofdfiguur een Nederlandse jongen op de suikeronderneming Wonji.
De schrijfster woonde jaren in Ethiopië en schreef drie kinderboeken over het land (zie ook A3:6).
- 15 Uitgeversdossier betreffende “Koerier voor Addis Ababa”.
  - a. Correspondentie, 07.10.1970-21.01.1977.
  - b. Ontwerpen voor omslag en illustraties.
- 16 René van Slooten, “Awash. Herinneringen aan Ethiopië”. Uitg. Boekenplan Hoofddorp, 2003, 184 p. Dit boek is een vervolg op ‘Tساهai’ (nr.12) en bevat bijdragen van oud-leerkrachten van de Nederlandse scholen in Ethiopië, Marieke Grijpma-Munning en Agda v.d. Vlis en verslagen van het weerzien met het tweede vaderland door 158 oud-HVA-ers in 1989 en door Van Slooten in 2000.
- 17 J.F.K. Kits Nieuwenkamp, “W.O.J. Nieuwenkamp 1874-1950. Gezien door zijn tijdgenoten”.
Uitg. Bekking Amersfoort, 1997, 125 p.
Een boek over de beeldend kunstenaar Nieuwenkamp die zowel in Nederland als in Nederlands-Indië actief was. Hij maakte in 1926 de wandschilderingen in de directievergaderzaal van het hoofdkantoor van de HVA aan de Nieuwezijds Voorburgwal 162 in Amsterdam.

A2. Boeken over suiker en het suikerproductieproces

- 1 Sidney W. Mintz, “Suiker en macht. De rol van suiker in de geschiedenis”. Uitg. Veen Utrecht / Antwerpen 1987, 272 p. (vertaling van Sweetness and power: the place of sugar in modern history, New York 1985).
- 2 “Studiën over het koken in rietsuikerfabrieken”, stencil, z.j., 164 p.
Vertaling en gedeeltelijke bewerking van J.G. Thieme, “Studien über das Verkochen von Zuckerrohrsäften”, Jena 1927, 208 S.
Dit proefschrift was het eerste wetenschappelijke onderzoek naar het proces van het 'suikerkoken', de belangrijkste stap in het productieproces van suiker. Dat was generaties lang een mysterieus procédé geweest dat letterlijk van vader op zoon werd doorgegeven. De suikerkokers waren in Nederlands-Indië en Ethiopië de best betaalde medewerkers in de suikerfabriek. Mede dankzij het werk van Thieme kon het fabricageproces van suiker steeds verder worden geautomatiseerd, hoewel in ontwikkelingslanden als Ethiopië de loonkosten ook in de 21ste eeuw nog beduidend lager zijn dan de kosten voor automatisering, zodat het vak van 'suikerkokker' in de rietsuikerindustrie nog steeds bestaat. In de Europese bietsuikerindustrie verdween het in de jaren '70-80 van de 20ste eeuw.
- 3 K. Douwes Dekker, “De grondslagen der saccharimetrie”, uit Mededeelingen van het Proefstation voor de Java-Suikerindustrie 1928, 754-783.
Het 'Proefstation Oost Java' (POJ) was de eerste wetenschappelijke onderzoekinstelling ter wereld voor de rietsuikerindustrie. Het instituut was wereldberoemd en stond aan de basis van het enorme succes van de rietsuikerindustrie in Nederlands-Indië. Het POJ onderzocht alle

aspecten van de teelt en veredeling van suikerriet, de verwerking van riet tot rietsuiker, het beheer van tuinen en de bedrijfsvoering. Verschillende rietsoorten die het POJ ontwikkelde worden nog steeds wereldwijd toegepast. De bekendste is de variëteit POJ 2878 (dwz. jaar 1928, veredelingsproef 78). Ook de drie plantages en fabrieken van de HVA in Ethiopië waren geheel geënt op de principes en bedrijfsvoering die bij het POJ waren ontwikkeld. 'Saccharimetrie' is het zo nauwkeurig mogelijk bepalen van het suikergehalte in een oplossing. Deze bepaling berust doorgaans op het bepalen van de optische draaiing van een suikeroplossing in een 'saccharimeter', want suikeroplossingen zijn 'optisch actief'. Dat wil zeggen dat een invallende straal gepolariseerd licht om zijn lengteas wordt verdraaid. Gewone suiker (saccharose) is 'rechtsdraaiend', maar er zijn ook 'linksdraaiende' suikers, bv, glucose. De uitkomst van deze meting wordt aangeduid als de 'pol' (van polarisatie) van een suikeroplossing.

- 4 K. Douwes Dekker en Th.J.D. Erlee, "Dichtheid- en concentratiebepalingen in de Java-suikerindustrie", uit Mededeelingen van het Proefstation voor de Java-Suikerindustrie 1930, 697-774.

De dichtheid van een oplossing is een betrouwbare maatstaf voor de concentratie van de opgeloste stof (in de suikerindustrie 'brix' genoemd). De brix is een zeer belangrijk gegeven voor de bedrijfsvoering van de fabriek. De belangrijkste twee manieren om de brix te bepalen, waren het meten van het soortelijk gewicht van de oplossing door middel van een pyknometer (soms) of een dompellichaam (meestal), de 'brixweger' die werkt als de zuurweger voor een accu, maar dan veel nauwkeuriger. De tweede manier was het bepalen van de optische brekingsindex van de oplossing in een 'refractometer'. Bij de dichtheidsmeting bepaalt men de concentratie van alle opgeloste stoffen, dus de suikers plus de niet-suikers. De verhouding tussen de 'pol' en de 'brix' is een maatstaf voor de 'zuiverheid' van de suikeroplossing.

- 5 "Handboek ten dienste van de suikerrietcultuur en de rietsuikerfabricage op Java" (3 delen).
a. "Eerste deel, eerste gedeelte: Methoden van onderzoek", 6^e druk, Soerabaya 1931, 551 p.
b. P. Honig, "Eerste deel, tweede gedeelte: Toepassing, eigenschappen en onderzoekingsmethoden van hulpstoffen", Soerabaya 1938, 394 p.
c. H.C. Prinsen Geerligts, "Derde deel: De fabricatie van suiker uit suikerriet op Java", Amsterdam 1907 449 p.

Deze boeken, eveneens uitgegeven door het Proefstation Oost Java (POJ) in Nederlands-Indië, zijn klassieke standaardwerken.

- 6 "Elementaire fabriekaatscursus HVA suikerondernemingen", z.j., 2, 21, 54, 20, 8 + 7 p.
Leerstof ontwikkeld voor het personeel van de ondernemingen in Ned-Indië. Jaar van uitgifte vóór WO II. Dit boek is vermoedelijk gebruikt als basis voor (Engelstalige) lesstof in het HVA trainingscentrum op de Shoa onderneming.

- 7 "Methoden van onderzoek en analyse t.b.v. de fabricatiecontrole", Bulletin nr. 11 van het Proefstation Oost-Java (POJ), 80 p + 15 tabellen.

- 8 "How to make sugar in three lessons", 3 dln, 134 p
Driedelige beschrijving van het productieproces en de elementaire fabrieksberekeningen zoals toegepast in de HVA-fabrieken in Ethiopië.

De auteur is onbekend, evenals het jaar van uitgifte. Het zijn vermoedelijk ook lesboeken die werden gebruikt voor het HVA trainingscentrum in Shoa.

- 9 "Het stoomverbruik op Wonji", 15 p, kopie.

Instructie uit 1960 voor machinisten en chemikers in de Wonji-fabriek om zuinig te zijn met energie, teneinde het gebruik van stookolie te voorkomen. Een goed geleide rietsuikerfabriek kan namelijk al zijn energie (gratis!) verkrijgen door het uitgeperste suikerriet (de ampas) te gebruiken als brandstof voor de stoomketels. Er is dan geen dure brandstof van buiten nodig. Opmerkelijk is dat deze instructie dateert van vóór de energiecrisis van de jaren '70.

- 10 "Analysemethoden HVA researchlab Wonji", 2 notitieboekjes, resp. 94 en 7 p. hs.

Geschreven door Rob Schumacher, researchchemist op Wonji in de jaren 60.

René van Slooten was de laatste Nederlandse researchchemist voor HVA Ethiopia en HVA Metahara (van 1972 tot 1975) en heeft bij vertrek deze boekjes meegenomen.

- 11 R. Meindertsma, "Beschrijving van de Shoa suikerfabriek", Amsterdam 13.07.1962, 46 p.

- Geschreven door de ontwerper van de fabriek, hoofdadviser op het HVA hoofdkantoor in Amsterdam.
- 12 “Melasse-uitputting”, Shoa, augustus 1965, 9 p.
Vermeendelijk geschreven door J. (John) Stegers, HVA Processing Superintendent op het hoofdkantoor in Addis Ababa. Melasse is een belangrijk bijproduct van een suikerfabriek en bevat veel suiker. Omdat in Ethiopië nauwelijks afzet bestond voor de melasse, was het van belang om er zoveel mogelijk suiker uit te halen (de 'uitputting'), om het suikerverlies te beperken. (NB: in Europa is melasse een belangrijke, waardevolle grondstof voor veevoeder en alcoholfabricage).
  - 13 J. Stegers, “Use of OC filters at Shoa with filtrate clarification”, Addis Ababa, 1966, 13 p.
De OC filters waren een nieuwe ontwikkeling in de suikerindustrie om suikersap te filtreren. Ook hier ging het erom de suikerverliezen in de 'filterkoek' te beperken.
  - 14 J. Stegers, “IMC (Individual Milling Control)”, Addis Ababa 27.08.1965, 23 p.
Instructie van het hoofdkantoor in Addis Ababa aan de ondernemingen Wonji en Shoa (zie ook hieronder).
  - 15 “Calculation_scheme for individual milling and diffusion control, Metahara S.F. / Kilombero S.F.”, 11 p.
Dit rekenschema werd gebruikt in de suikerfabriek te Metahara (Ethiopië) en Kilombero (Tanzania) om te berekenen hoeveel suiker de molens en de diffuser uit het riet haalden. Met de analysegegevens van het laboratorium en de uitkomsten van dit rekenschema konden de molens en de diffuser optimaal worden afgesteld, zodat zoveel mogelijk suiker uit het riet werd gehaald. Van de suiker in het riet moest 93-97% gewonnen kunnen worden (de 'extractie')
  - 16 “Individual milling control”, HVA Trainingscentrum Shoa, 23.06.1973, 12 p.
Waarschijnlijk geschreven door E.R. van Slooten.
  - 17 E.R. van Slooten, “Individual milling control”, Wonji 12.02.1974, 11 p.
Onderzoek in de Wonji fabriek.
  - 18 “Feed and boilerwaterconditioning”, Babcock & Wilcox Ltd London, 1968, 16 p + 1 afb.
Een suikerfabriek produceert veel condenswater uit de verdampers en kookpannen. Dit condensaat dient weer als voedingwater voor de stoomketels, maar moet van zeer goede kwaliteit zijn. Zelfs sporen suiker kunnen in de stoomketels gaan ontleden en zuren vormen die de ketels aantasten en schuimvorming veroorzaken, zodat de stoomketel 'overkookt' en waterdruppels met de stoom meekomen. Dit kan ernstige schade veroorzaken in de turbines voor de elektriciteitsopwekking. De voortdurende analyse, controle en behandeling (conditionering) van ketelwater was dus van groot belang.
  - 19 E.R. van Slooten, “Lecture concerning feed and boilerwater”, Shoa 26.02.1975, 9 p + 1 afb.
Geschreven t.b.v. Trainingcentrum Shoa. De kwaliteit van het ketelvoedingwater is voor een suikerfabriek van erg groot belang. Er werd dan ook veel aandacht aan besteed bij de opleiding van chemikers en machinisten.
  - 20 E.R. van Slooten, “Some ideas about performance improval of multiple evaporators”, Wonji 1975, 4 p.
Een voorstel om de prestatie van de verdamping op Metahara te verbeteren. Deze verdamping vervuilde namelijk erg snel door het hoge kalkgehalte in het suikersap (een gevolg van de grondsamenstelling in Metahara). Als gevolg van de communistische revolutie en het vertrek uit Ethiopië, werd dit voorstel niet meer uitgevoerd.
  - 21 “Points processing department”, Metahara, ca. 1970, 6 p.
Lijst van alle punten waarop moest worden gelet tijdens het wachtlopen in de fabriek.
  - 22 Metahara Sugar Estate, “Boiling scheme - vacuum plant”, 1 p.
Wachtformulier van de suikerfabriek, met op de achterkant notities en kladberekeningen over de druk, kookpunt en verzadiging op verschillende hoogten in een kookpan. Gedurende iedere wacht (van 8 uur) moest de dienstdoende chemiker drie tot vier van deze schema's invullen, zodat was vastgelegd hoe hij het proces had aangestuurd.
  - 23 H. Eichhorn and D. Bollmann, “Field tests on the purification of sugar in centrifugals”, Salzgitter Maschinen AG, ca. 1970, 7 p.

A3. Boeken, brochures en rapporten over Ethiopië

- 1 Ethiopië-trilogie door Go Verburg bij Gebr. Zomer en Keunings Uitgevers Maatschappij Wageningen, 1960-1962.
  - a. "Koffie uit Kaffa. Roman", 1960, 255 p.
  - b. "De verloren plantage Roman", 1961, 256 p.
  - c. "De koffietuin zal bloeien. Roman", 1962, 253 p.Deel 1 speelt in de crisisjaren; deel 2 gedurende en vlak na de Italiaanse invasie in Ethiopië en de Tweede Wereldoorlog, en deel 3 in de jaren 50. Deel 3 speelt deels op de HVA suikerplantage Wonji gedurende de eerste jaren.
Of de romanschrijver Goris Verburg (1920-) zelf een relatie heeft met Ethiopië is niet bekend.
- 2 Reprints uit de Ethiopia Observer
  - a. Wolf Leslau, "The languages of Ethiopia and their geographical distribution", uit Ethiopia Observer, Vol. II (1958), no3.
  - b. Richard Pankhurst, "Ethiopia in the nineteenth century", uit Ethiopia Observer, Vol. VII (1963), no.1.Richard Pankhurst was een bekend historicus in Ethiopië. Hij was verbonden aan de universiteit van Addis Ababa en goed bevriend met keizer Haile Selassie.
- 3 Reprints uit de Ethiopia Observer
  - a. G.G. Last, "Some notes on the scenery of the Ethiopia Rift Valley", uit Ethiopia Observer Vol. V (1961), 194-202.
  - b. George Clovis Savard, "The peoples of Ethiopia", uit Ethiopia Observer Vol. V (1961), 216-220.De Rift Valley (Grote Slenk) is het gebied waarin de HVA suikerondernemingen lagen.
- 4 I.L. Gibson, "Preliminary account of the volcanic geology of Fantalle, Shoa", uit Bulletin of the Geographical Observatory no 10, (Haile Selassie I University Addis Ababa), March 1967, 59-67.
Dit rapport beschrijft de geologie van de Fantalle vulkaan in Shoa, vlak bij de Metahara suikeronderneming. Hoewel de vulkaan sinds 1817 niet meer is uitgebarsten, is hij nog wel actief. In de krater zijn voortdurend stoomwolken te zien en zwavelgassen te ruiken. In de nabijheid zijn ook hete bronnen.
- 5 David A. Talbot (ed.), "Ethiopia Liberation Silver Jubilee 1941-1966", Ministry of Information, Addis Ababa 1966, 383 p.
Deze officiële overheidsuitgave geeft een beeld van de sociaal-economische situatie in het keizerlijke Ethiopië waarin de HVA werkte. Het boek laat goed zien dat Ethiopië in die tijd Eritrea vrijwel had ingelijfd als een provincie van het keizerrijk.
- 6 Elly van Wijmen, "Het schild met de Leeuwemanen". Uitg. Leopold Den Haag, 1970, 134 p.
Dit boek zegt in vogelvlucht iets over de geschiedenis van Ethiopië in de 20ste eeuw.
De schrijfster woonde jaren in Ethiopië en schreef drie kinderboeken over het land (zie ook A1:14).
- 7 Victor Englebert, "Camera on Africa: The world of an Ethiopian Boy". Uitg. Harcourt Brace Jovanovitch, New York, 1970, 87 p.
Een fotoboek over het dagelijkse leven in Ethiopië in de jaren 60 van de 20ste eeuw.
- 8 Jan M.G. Derix en René de Swart, "De laatste kinderen van Job. Tijdingen uit het dorp Ado in Zuid-Ethiopië". Uitg. Stichting Ontwikkelingshulp vanuit Geuzenveld Amsterdam, 1972, 175 p.
Dit boekje geeft een beeld van het werk van Nederlandse missionarissen (meestal van de orde der Lazaristen) in Ethiopië. Hun belangrijkste missiepost was gevestigd in het stadje Bonga in het zuidwesten van Ethiopië. De bekendste Nederlandse missionaris in Ethiopië was jarenlang Henri Bomers, de latere bisschop van Haarlem. De theeplantage van HVA in Wushwush lag ongeveer 15 kilometer van Bonga.
- 9 "Ethiopia. The hidden empire". Uitg. Ethiopian Airlines, March 1972, 20 p.
- 10 Alfred Allotey Acquaye, "Ethiopia in pictures". Uitg. Sterling Publishing Co, 4^e druk New York 1973, 64 p.

- 11 Ryszard Kapuscinski, "De Keizer: macht en ondergang van Ras Tafari". Uitg. In de Knipscheer Haarlem, 1984, 228 p. Vertaling van "Cesarz", Warszawa 1978.
Dit boek trok internationale aandacht, omdat velen zich afvroegen hoe een machtig heerser als Haile Selassie zo snel ten val was gekomen. De schrijver was freelance journalist en publiceerde veel over Afrika. Hij was na het verschijnen van dit boek ook te gast in het spraakmakende televisieprogramma van Adriaan van Dis. Maar ondanks dat is het een misleidend boek omdat het is gebaseerd op getuigenissen van vertrouwelingen en medewerkers van de ex-keizer. Deze mensen wilden vooral hun eigen straatje schoonvegen, wat ten koste is gegaan van de waarheid. Het is bv. onzin om te beweren dat het gedrag van Ras Tafari mede voortkwam uit analfabetisme, want hij had een prima opvoeding gehad en was op school geweest bij Franse Jezuïeten. Zijn Frans was ook beter dan zijn Engels. Het boekje 'Tshahi' (A1:12) gaat in het hoofdstuk 'HIM' in op deze zaak.
- 12 L.J. Slikkerveer, "Ethiopië" (Landendocumentatie 1986, nr 3). Uitg. Koninklijk Instituut voor de Tropen Amsterdam, 1986, 72 p.
Dit boekje is door het KIT uitgegeven in de periode van het communistische terreurbewind in Ethiopië.
- 13 Wim Breedveld en Mariëtte van de Loo, "Mar-Eshet: een verslag van 25 jaar werken in een door oorlog en revolutie geteisterd Ethiopië". Van Buuren Uitgeverij Weert, 1998, 239 p.
Dit boek beschrijft de belevenissen van Mariëtte van de Loo, die van 1966 tot 1990 in Ethiopië werkte. Zij was met name betrokken bij ontwikkelingswerk voor vrouwen en gehandicapte kinderen. Na haar pensionering keerde zij terug in Nederland en richtte de Hand in Hand Foundation op met als doel het inzamelen van geld en goederen voor ontwikkelingsprojecten in Eritrea en Ethiopië.
- 14 The Ethiopian Herald, 3 oktober 2000
Bevat een artikel over de herbegraving van de stoffelijke resten van Keizer Haile Selassie.
- 15 "Ethiopische sporen HVA nog te zien", uit Het Parool, 7 november 2000
Interview met René van Slooten over zijn bezoek aan Ethiopië in oktober 2000 (om voor de VPRO een radioprogramma te maken; zie onder 16).
- 16 Henk van Middelaar, "Een Hollandse erfenis in Ethiopië", uit de VPRO-Gids van 18-24 november 2000.
- 17 René van Slooten, "Ethiopië herontdekt", uit de vakantiebijlage van het Algemeen Dagblad van 6 januari 2001.
Bevat een korte beschrijving van de activiteiten van de HVA in de periode 1962-1976.
- 18 René van Slooten, "Woha Ethiopia oftewel Ethiopisch water", uit Waterstanden. Personeelsblad van Gemeentewaterleidingen Amsterdam, januari/februari 2001.
De auteur beschrijft een bezoek aan het drinkwaterbedrijf van Addis Ababa in oktober 2000.
- 19 René van Slooten, "Recente ervaringen in Ethiopië" uit Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift; jaargang 54, maart 2001, nr.2.
De auteur beschrijft een bezoek aan Ethiopië in oktober 2000 en maakt vergelijkingen met de situatie toen hij ruim 25 jaar eerder in dat land woonde. Het tijdschrift had om dit artikel gevraagd omdat kort daarop een Nederlands detachement mariniers op vredesmissie naar Ethiopië en Eritrea zou vertrekken (UNMEE).
- 20 Nell Westerlaken, "Ethiopië: de oude kleren van de keizer". Uitg. Podium Amsterdam, 1997, 182 p.
De schrijfster is chef van de reisbijlage van de Volkskrant. Tussen 1994 en 1996 reisde ze een aantal maanden door Ethiopië.
- 21 Elsbeth Klein, "Winter in Ethiopië. Roman". Uitg. De Prom Baarn, 1989, 177 p.
De schrijfster gaf in de jaren zestig Franse les aan een meisjesschool in Addis Ababa en haar man doceerde scheikunde aan de universiteit. Volgens de flaptekst verbleven ze vier jaar in Ethiopië. De hoofdpersoon blijft Frans doceren aan de universiteit van Addis Ababa onder het Mengistu regime en raakt betrokken bij het verzet tegen dat regime.
- 22 Elsbeth Klein, "Een richel bij Lalibela. Roman". Uitg. Kok Kampen, 1997, 152 p.
De schrijfster keerde na het overlijden van haar man in 1995 terug naar Ethiopië.

- De hoofdpersoon reist naar Ethiopië, een land dat haar man fascineerde, om los te komen van haar verdriet en raakt verstrikt in de intriges van een groep Amhaarse dissidenten.
- 23 Dick Wittenberg, Bloedbroeders. Hoe een Friese fietsenmaker zijn Ethiopische halfbroer vond, in "M. Het maandblad van NRC-Handelsblad", mei 2007, 18-32.

B. Diversen

- 1 "Mobil Road Map of Ethiopia & City map of Addis Ababa". Uitg. Ethiopian Tourist Organisation, ca. 1965-1970.
De plaats van het HVA hoofdkantoor is aangegeven op de plattegrond van Addis Ababa.
- 2 "City Map of Addis Ababa". Druk Addis Printing Press, ca. 1970.
De plaats van het HVA kantoor is aangegeven.
- 3 a. "Een suikeroom in Ethiopië", cassettape
Opname van het VPRO radioprogramma 'Onvoltooid Verleden Tijd (OVT)-Het spoor terug', van zondag 19 en 26 november 2000. Zie ook knipsels A3:15 t/m 19.
b. "Een suikeroom in Ethiopië", minidisc
Kopie van bovenstaande cassettape.

C. Persoonlijke papieren van E.R. van Slooten en A.R. van Slooten-Cordes

- 1 School voor Suikerindustrie, dictaat en rekenschrift.
Hoofdcursus 1963-1964. Cursist René van Slooten
De School voor Suikerindustrie, Van Breestraat 2-4 te Amsterdam, was opgericht in de 19e eeuw door de Bond van Eigenaren van Ondernemingen in Nederlands-Indië. De 'suikerschool' leidde technologen op voor de ondernemingen in de koloniën, waarbij de nadruk lag op suiker omdat dat het meest ingewikkelde procédé was (vergeleken met koffie, thee, tabak, rubber, sisal, enz). Later kreeg de 'Suikerschool' concurrentie van de Rijks Hogere Tropische Land- en Tuinbouwschool in Deventer. Om op de hoofdcursus van de Suikerschool te worden toegelaten, moest men het eindexamen HBS-B bezitten. De opleiding was kort (1½ jaar, inclusief stage) maar zeer intensief (ook les op zaterdag) en werd gelijkwaardig geacht aan HTS chemische technologie. De school werd opgeheven in ongeveer 1970.
- 2 School voor Suikerindustrie: dictaat werktuigbouw, elektrotechniek en technisch tekenen
Hoofdcursus 1963-1964; cursist René van Slooten
- 3 School voor Suikerindustrie, "Beschrijving van enkele methoden van onderzoek", ca. 1960, 59 p.
Werkboekje voor het praktische laboratoriumwerk.
- 4 School voor Suikerindustrie. Eindexamenopgaven 1963-1964.
- 5 Brieven, notities e.d.
  - a. Salaris betaalboekje van het huispersoneel in Ethiopië. Personeel dat niet kon schrijven (wat veel voorkwam) zette een duimafdruk met stempelinkt.
  - b. Getuigschrift zoals aan personeel werd gegeven bij vertrek uit Ethiopië.
  - c. Verzoekschrift om te bemiddelen in een ruzie tussen een bediende en een andere Ethiopiër. Als expatriate of leidinggevende kreeg men regelmatig brieven met soms de meest vreemde verzoeken om bemiddeling, gunsten, leningen, e.d.
  - d. Kwitantie voor 900 Birr (Ethiopische dollars), 04.12.1973, dat via het HVA ondernemingskantoor naar Nederland werd overgemaakt. Men mocht dat namelijk niet zelf regelen. 1 Birr was toen f1,25 waard.
  - e. Verkoopbewijzen van auto's uit 1970 en 1974. I.v.m. vrijwaring voor de verzekering was het van belang dat zulke transacties goed werden vastgelegd, liefst met getuigen erbij.
  - f. Schadeformulieren en uiteindelijke vrijwaring na een overstekend kind met de motorfiets te hebben aangereden. De aanrijding vond plaats op de Wonji suikeronderneming in 1974. Het meisje werd onderzocht en behandeld in het ondernemingshospitaal. Aanrijdingen en andere schadeclaims waren de grote schrik voor expatriates in Ethiopië. Ethiopiërs waren namelijk snel met het indienen van een aanklacht of claim en zolang er een rechtszaak liep (wat lang kon duren) mocht de expatriate het land niet uit.

- g. Contract bij verkoop van de auto, 16.01.1975. Het was van groot belang om alles schriftelijk vast te leggen als je bij vertrek naar Nederland je spullen verkocht.
  - h. Terugbetaling bij het afzeggen van de koop van een ijskast.
  - i. Voorkant van een clubboekje van de Metahara Club. In deze boekjes zaten waardebonnen waarmee men in de club afrekende. De boekjes waren in de club op krediet verkrijgbaar tegen handtekening. De afrekening volgde aan het eind van de maand met het salaris.
  - j. Instructie voor Europees verlof, Wonji 1975.
  - k. Vragenlijst voor Europees verlof, Wonji 1975.
  - l. Aanbod om na Ethiopië voor de HVA in Peru te gaan werken, februari 1975.
- 6 Identiteitsbewijzen
- a. Paspoort 1966-1974, met als domicilie Wonji, Ethiopië. Met visa en vergunningen om travellercheques te mogen uitvoeren uit Ethiopië.
  - b. Ethiopisch rijbewijs, 1970-1972.
  - c. Speciaal identiteitsbewijs dat in 1975 werd verstrekt door de Nederlandse ambassade in Addis Ababa. In verband met de toenemende politieke onrust in het land eiste de Ethiopische overheid dat men altijd een identiteitsbewijs droeg. Om te voorkomen dat de Nederlanders steeds hun paspoort bij zich moesten hebben, wat men makkelijk kon kwijtraken of dat in zomaar beslag kon worden genomen, kregen ze dit bewijs. Er stond ook in (ook in het Amhaars) dat de drager onder bescherming stond van de Nederlandse vertegenwoordiging in Addis Ababa. De echte paspoorten lagen veilig in de kluis op het ondernemingskantoor en werden in deze onrustige tijd beslist nooit afgegeven. Als er naar zou worden gevraagd, moesten ze zeggen dat ze voor 'official reasons' tijdelijk bij de ambassade waren.
  - d. Staff employee identity card van Metahara Sugar Estate, 03.12.1974.
Deze kaarten werden tijdens de revolutie ingevoerd om ongewenste elementen te kunnen weren en je altijd te kunnen identificeren bij de politie op de onderneming. Wonji en Shoa hadden eigen kaarten.
  - e. Toegangsbewijs voor het Awash wildpark. Alle HVA employees op Metahara hadden zo'n toegangsbewijs en er werd veel gebruik van gemaakt. Een trip naar het wildpark was het populairste familie-uitstapje in de weekeinden. het wildpark had zelfs een speciale achteringang vlak bij de HVA onderneming, zodat men niet de omweg naar de hoofdingang hoefde te maken.
- 7 E.R. van Slooten, "Survey report Mtibwa Sugar Estate".1975, hs 29 +3 + 6 +5 p.
- a. Handgeschreven verslag van een survey van het productieproces. Deze survey vond in 1975 plaats op verzoek van de Wereldbank i.v.m. de aanvraag voor een investeringskrediet door de Tanzaniaanse overheid. De HVA heeft later op verzoek van de overheid nog een aantal jaren het management over deze generationaliseerde fabriek gevoerd.

D. Persoonlijke papieren van J. en C. Zootjes-Roos

Jan Zootjes werkte als boekhouder / accountant voor de HVA, van november 1962 tot september 1964 in Amsterdam en van september 1964 tot februari 1972 in Wonji (Ethiopië).

- 1 Dagboek van Pieter Willem Roos (1906-1969) over zijn reis naar dochter Carry en schoonzoon Jan in Ethiopië, 19 december 1965 - 18 januari 1966. In 2004 uitgetikt, licht taalkundig verbeterd en voorzien van afbeeldingen door zijn dochter Carry Zootjes-Roos, 34 pp.
- 2 Propagandaboekje in het Amhaars voor het eten van door de HVA gefabriceerde suiker (1963), 37 pp. (op de gekleurde omslag een olifant ter verbeelding van de slagzin: "met suiker word je zo sterk als een olifant").
- 3 Plastic materiaal om suikerzakjes mee te maken zoals afgebeeld in no. 2, te verkopen à 10 cent.
- 4 Kaart 1: 25.000 van het plantagegebied aan de Awash Rivier met twee HVA-suikerfabrieken, nl. In Wonji en in Shoa (c. 1965).
- 5 Uitnodiging (Engels en Amhaars) voor de officiële opening van de Metahara Sugar Estate op 06.11.1969 (dit was de derde fabriek van de HVA in Ethiopië)
- 6 *Zena Shenkora* (New Sugar Cane): HVA-werknemerskrantje in het Amhaars, Year V no. 10, september 1971.

